

“บ้านห้วยแก้ว” หลัฉบับเรียนเรียมาร้องเรียนสุด ผลิตสื่อเพื่ออนุรักษ์ด้วยตัวเอง

กล่าวได้ว่า “ป่าห้วยแก้ว” ถึง อ.แม่อน และ “ป่าห้วยแก้ว” อีกเช่นกันที่เป็นจุดเริ่ม จ.เชียงใหม่ เป็นอีกหนึ่งบทเรียนสำหรับชุมชนคน ดันการก่อตัวของกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ ในการ รักป่าในยุคแรกๆ ที่พยายามต่อสู้กับกลุ่มอิทธิพล ปกป้องรักษาป่าเป็นจุดเริ่มต้นหลักต้นพระราษ จากภายนอกที่เข้าไปบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าของพวกเขา บัญญัติป่าชุมชนเป็นกฎหมายที่เขียนโดยชาวบ้าน เขา แม้แต่ป่าแห่งนี้จะมีเนื้อที่เพียงสองร้อยกว่าไร่แต่ ส่งผลให้เกิดการจัดตั้งป่าชุมชนขึ้นทุกๆ พื้นที่ในห้วย ก็มีผู้คนเข้ามาเพื่อเพาะชาชาวบ้านห้วยแก้วได้ เวลาได้มา

อาศัยเป็นแหล่งอาหารเป็นแหล่งกักเก็บของลำห้วย อย่างไรก็ตาม แม้ป่าห้วยแก้วจะเป็นจุด เล็กๆ อีกหลายสายที่หล่อเลี้ยงไร่นาไม่ต่ำกว่า 120 เริ่มต้นของการอนุรักษ์ป่าในกลุ่มองค์กร คราวเรียน

ชาวบ้านและพยายามเชื่อมกันเป็นเครือข่ายแต่ “จุด

ปกป้องรักษาป่ากลับรับรู้เป็นการเฉพาะของคน

ในเท่านั้น เพื่อให้ “คนข้างนอก” เข้าใจกระบวนการ ทำงานของชาวบ้านว่าแท้จริงแล้วนั้น ชาวบ้านที่ อยู่กับป่าได้ใช้สอยและมีกระบวนการในการ อนุรักษ์ป่าอย่างไร ขณะเดียวกัน “คนข้างใน” มี โอกาสถ่ายทอดแนวคิดกระบวนการการทำงานของตัวเองผ่าน “สาร” ที่คิดและผลิตขึ้นเอง

ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจาก ส่วนงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โครงการวิจัย : การศึกษาเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน บ้านห้วยแก้ว ถึงอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

จึงเกิดขึ้นเพื่อลดจุดอ่อนข้อนี้ ที่มิวิจัยนำโดยอาจารย์ ศีรธรณ์ วิจารณ์สุพจน์และทีมอาจารย์จากคณะนิเทศ ศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ เข้าไปศึกษากระบวนการ จัดการป่าของบ้านห้วยแก้วว่ามีความเป็นมา และรูปแบบการสื่อสารที่ใช้อยู่ว่าเป็นอย่างไรเพื่อ นำเอาข้อมูลเหล่านั้นมาวางแผนในการผลิตสื่อใน ขั้นตอนต่อไปโดยกำหนดให้ทุกๆ กระบวนการผลิต

ชาวบ้านจะต้องเป็นผู้คิดและผลิตด้วยตัวเองเพื่อ

นำเสนอกระบวนการอนุรักษ์สู่กลุ่มคนที่ยังไม่เข้าใจ ในเรื่องการจัดการทรัพยากรได้ร่วมเรียนรู้และร่วม ในกระบวนการสื่อสารด้วย

“ทุกขั้นตอนเป็นเรื่องของชาวบ้านทั้งคิด เรื่องราวที่นำเสนอเนื้อหาของตัวสารที่จะใส่ลงไป ทำเอง ดูอะไรที่วิจารณ์กันเอง มันจะทำให้การ สื่อสารแบบนี้เป็นสอดคล้องกับการจัดการไปด้วย ตัวเอง เราเชื่อว่าสารสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของ การจัดการป่าถ้าชาวบ้านสามารถทำได้ก็ถือว่าทำ ให้การจัดการป่าดำเนินไปได้และเป็นแนวทางที่ถูกต้อง” หัวหน้าทีมวิจัยกล่าว

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่ทีมวิจัยทำการ สืบหาเจอเบื้องต้นพบว่าที่ผ่านมามีบ้านห้วยแก้วมีการ จัดการป่าที่เข้มข้นเป็นสถานที่ศึกษาของชุมชน อันได้เป็นอย่างดีสื่อที่สำคัญคือสื่อส่วนบุคคลและ กระบวนการสื่อสารของชาวบ้านที่เข้มแข็งไม่มีสื่อ สมัยใหม่ชาวบ้านไม่มีโอกาสหรือช่องทางในการผลิต สื่อด้วยตัวเองเพราะกระบวนการในการเข้าถึงอย่าง จำกัดและด้วยข้อจำกัดดังกล่าวทีมวิจัยพยายาม หารือกับชาวบ้านเพื่อค้นรูปแบบของสื่อที่เหมาะสม โดยผ่านเวทีชาวบ้าน

“เริ่มต้นก็เข้ามาคุยกับชาวบ้านเพื่อดูว่า

สื่อไหนจะเหมาะสมหรือกับแก่นนำว่าต้องการทำอะไรบ้าง บางครั้งก็ไปคุยกับเด็กๆ ช่วงแรกไม่รู้หรอกว่าสื่อไหนที่เหมาะสม ลองถาม ลองคุย เอาอย่างนี้ไหมลองเอากล้องถ่ายรูปไปถ่ายสไลด์กันชาวบ้านก็บอกว่าเขาก็เริ่มต้นให้เด็กๆ เขาคิดว่าเป็นกำลังสำคัญในการผลิตสื่อในอนาคต เข้ามาร่วมทุกๆ กระบวนการ”

“อย่างวิดีโอก็มีคนพูดเยอะว่าเอาไปให้ชาวบ้านทำชาวบ้านทำไม่ได้หรอก ทีมวิจัยต้องการจะพิสูจน์ว่าชาวบ้านจะทำได้หรือไม่ ตอนนี้นำพิสูจน์ได้แล้วว่าได้ ทีมงานก็อยู่ในช่วงของการถ่ายทำติดต่อกันและลงเสียง ผมเห็นหลายคนที่ทำได้เพราะฉะนั้นสื่อคืออะไรก็ได้ถ้าคนในชุมชนต้องการและสนใจเข้ามาทำ หากเราสนับสนุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตผลงานกันระหว่างสื่อเก่าและสื่อใหม่ มันจึงขึ้นอยู่กับว่าชุมชนต้องการสื่อแบบไหน”

ดม-วีรชน บานจงกิจ และ อ้อย-วิไลพร สมมี คือเยาวชนรุ่นแรกๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการผลิตสื่อจากทีมอาจารย์จากมหาวิทยาลัยพายัพ ดมจะรับหน้าที่เป็นทั้งช่างภาพ เขียนบทและตัดต่อ เขาบอกว่าสนุกสานและตื่นเต้นที่สุดที่มีความรู้ไม่มากอย่างเขามีโอกาสผลิตสื่อได้ประกอบเสียงและอยู่ในช่วงของการผลิตสารคดีโทรทัศน์

“การดูแลป่าเป็นวิถีชีวิตหนึ่งของชาวบ้านรุ่นผมโตมาก็เห็นคนรุ่นก่อนพยายามต่อสู้เพื่อจะเก็บเอาไว้ให้คนรุ่นหลัง แม้ทุกวันนี้สถานการณ์เรื่องป่าจะเงียบไปแล้วแต่ป่าก็ต้องได้รับการดูแลรักษาแต่คนรุ่นเรายังไม่มีความรู้เรื่องป่ามากนักโครงการของอาจารย์จึงทำให้เรา

มีความรู้เรื่องนี้เพราะการเขียนบททำให้เราเรียนรู้เรื่องการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์และนำมาเรียบเรียงเพื่อเขียนสคริปต์และทำเป็นสื่อเพื่อนำเสนอให้กับชาวบ้าน แรกๆ คงทำแล้วดูกันเองก่อนจากนั้นก็เขียนขายนำไปเสนออยู่หมู่บ้าน ผมเชื่อว่าทุกคนต้องจริงจังในการอยู่ร่วมกับป่าและกิจกรรมที่กำกับก็เป็นที่กิจกรรมที่เสริมให้เกิดการดูแลรักษาป่าให้ยั่งยืนต่อไปเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รู้เหมือนรุ่นเดียวกับผม”

ดม เล่าว่าการทำงานดังกล่าวไม่ใช่เรื่องยากเพียงแต่ต้องตั้งใจมากเป็นพิเศษโดยเฉพาะขั้นตอนการผลิตวิดีโอออกมาจะต้องเขียนบท ถ่ายภาพด้วยนั้นเขายังต้องรับหน้าที่ตัดต่อด้วยตนเองแทบทั้งหมด

สำหรับอ้อย นอกจากจะรับหน้าที่เป็นพิธีกรและร่วมเขียนบท เธอยังเป็นคนลงเสียง

บรรยายในสารคดีอีกด้วย

“แรกๆ ก็คิดว่ายากแต่ทำไปสักพักก็คุ้นกับมันและคงต้องพัฒนาไปเรื่อยๆ”

อ้อย ยังบอกอีกว่าการร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นทำให้เห็นกระบวนการอนุรักษ์ป่าของคนในยุคก่อนและเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนการเรียกร้องด้วยการออกไปมอบอาจไม่ใช่วิธีการของคนรุ่นเธอการเสนอข้อมูลผ่านสื่อที่ให้เห็นความสำคัญของป่าและวิถีของชุมชนที่อยู่กับป่าอาจเป็นแนวทางในการต่อสู้และเรียกร้องสำหรับคนรุ่นต่อไป

ด้านทวิศิลป์ ศรีเรือง ผู้ที่เคยนำชาวบ้านเรียกร้องป่าห้วยแก้วกลับมาเป็นชุมชนกล่าวเสริมในประเด็นเดียวกันว่า “สื่อ” น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนภายในเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแม้การเรียกร้องจะสิ้นสุดแต่ไม่ได้หมายความว่าความอดทนจะสิ้นสุดลง

“ผมเองมองว่านอกจากเป็นการทำความเข้าใจกับคนในชุมชนยังได้ถ่ายทอดเรื่องราวให้คนภายนอกได้รับรู้กระบวนการรักษาป่าของคนอยู่ป่าแต่กระบวนการผลิตมันต้องอาศัย

เทคนิคบางอย่าง เรื่องนี้ควรเป็นหน้าที่ของเด็กๆ
คนรุ่นผมทำหน้าที่เพียงถ่ายทอดข้อมูลเพราะ
เวลาเข้าไปถ่ายวิดีโอก็จะมีการสอบถามสัมภาษณ์
เราก็ใช้โอกาสนี้ในการถ่ายทอดเรื่องราวของป่า
การใช้ประโยชน์จากป่ารวมถึงการดูแลรักษาป่า
และเรื่องราวเหล่านี้ก็ถูกถ่ายทอดไปสู่กลุ่มคนอื่นๆ
ทั้งในชุมชนและสาธารณะ”

การนำ “สื่อ” ที่มีอยู่หลากหลายมาใช้
ให้เป็นประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่
บ้านห้วยแก้ว นับเป็นอีกมิติหนึ่งของงานอนุรักษ์
ในยุคที่การต่อสู้เรียกร้องต้องอาศัย “ข้อมูล” และ

“ความรู้” เป็นฐานสำคัญและการดำเนินการของกลุ่ม
เยาวชนบ้านห้วยแก้วพื้นฐานของความรู้อีก
อีกแบบหนึ่งพวกเขาก็ไม่เรียนรู้เพราะทัศนคติใหม่
เท่านั้น

หากยังต้อง “ค้นหา” องค์ความรู้เดิมที่
ซุกซ่อนอยู่ในตัวบุคคลและในวิถีชีวิตของคนในชุมชน
มาผสมผสานกับวิถีชีวิตใหม่ เพื่อจะดำรงไว้ซึ่งวิถี
เดิมวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิง “ป่าห้วยแก้ว”

บทความจาก

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สำนักงานภาค (สทว.ภาค)

การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชน ของชาวบ้านห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว เป็นป่าชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย (ตามประกาศของกรมป่าไม้) มีพื้นที่ 1,600 ไร่ ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศเหนือ 40 กิโลเมตร ป่าชุมชนแห่งนี้ เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญของชาวบ้านหมู่บ้านห้วยแก้ว ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีจำนวน 170 ครัวเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับป่า ดิน และน้ำ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

ชุมชนบ้านห้วยแก้ว เป็นชุมชนที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับป่ามาตั้งแต่อดีต ชาวบ้านมีความผูกพันกับป่า ใช้ประโยชน์และรักษาป่าควบคู่กันมา จนกระทั่งได้เกิดเหตุการณ์สำคัญ กล่าวคือ ต้นปี พ.ศ. 2532 กรมป่าไม้ได้ให้สัมปทานเอกชนรายหนึ่ง เข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ป่า และเอกชนรายนี้ได้ถางป่าจนเกิดความเสียหายกว่า 375 ไร่ ทำให้ชาวบ้านที่ใช้ป่าเพื่อดำรงชีพไม่สามารถเข้าไปใช้ป่าได้ จึงรวมตัวกันคัดค้าน ต่อมาผู้นำชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งเป็นครูใหญ่ถูกยิงเสียชีวิต แต่ชาวบ้านยังคงเรียกร้องต่อไปโดยเดินทางไปร้องขอความเป็นธรรมถึงทำเนียบรัฐบาล ในที่สุดก็มีการระงับสัมปทาน ให้ชาวบ้านดูแลรักษาป่าและใช้ประโยชน์ได้

ถึงแม้จะได้ปามาดูแลเองแต่ก็มีข้อสังเกตว่า ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านห้วยแก้วนี้ มีจุดเริ่มต้นจากปัจจัยภายนอกคือสัมปทาน เมื่อสัมปทานเข้าไปในหมู่บ้าน ชาวบ้านมีความเห็นแตกออกหลายฝ่าย บ้างไม่เห็นด้วยเช่นกลุ่มที่คัดค้าน บ้างก็เห็นด้วยกับสัมปทานเพราะจะทำให้ชาวบ้านบางส่วนมีงานทำ บางครอบครัวถูกขายเห็นด้วยกับสัมปทานแต่พอคัดค้าน ในสถาบันโรงเรียนครูใหญ่คัดค้านแต่ถูกยิงเสียชีวิต ครูไม่กล้าแสดงความเห็นหรือมีบทบาทได้ วัดเป็นเพียงสถานที่ที่ให้เอกชนผู้เช่าป่ามาตั้งเจดีย์กับชาวบ้านที่คัดค้านเท่านั้น ในคริสตจักรแตกออกเป็น 2 ฝ่าย (ชาวบ้านประมาณ 1 ใน 4 ส่วน นับถือศาสนาคริสต์) ดังนั้นปัจจัยภายนอกคือสัมปทานนี้ นอกจากจะทำลายพื้นที่ป่าแล้ว ยังมีผลกระทบต่อสถาบันสังคมหมู่บ้านอย่างมาก ทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันโรงเรียน สถาบันศาสนา ชาวบ้านห้วยแก้วในขณะนั้นมีแต่ความบอบช้ำ ป่าชุมชนแห่งนี้จึงมิใช่ได้มาด้วยการที่รัฐมอบให้ แต่ได้มาจากการต่อสู้ของชาวบ้านซึ่งต้องแลกด้วยชีวิตและสายสัมพันธ์ของชุมชน

ในระยะแรกของการจัดการป่า ชาวบ้านตั้งองค์กรคือ คณะกรรมการป่าชุมชน มีการประชุมสม่ำเสมอ มีการตั้งกฎเกณฑ์การใช้ป่า มีกิจกรรมเช่น การปลูกป่า การทำแนวกันไฟ การตระเวนตรวจป่า แต่การรวมกลุ่มจัดการป่านี้นี้จำกัคงแคบอยู่ในกลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวคัดค้านการให้สัมปทานเท่านั้น และมีความกระตือรือร้นในช่วงเวลาสั้น ๆ

ปัจจุบันการจัดการป่าของกลุ่มคนที่ใช้ป่าซึ่งเป็นชาวบ้านที่ยากจนนี้ ยังมีอุปสรรคหลายประการ เช่น ไม่มีการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน ไม่มีการสื่อสารอย่างเป็นทางการในการประชุมหมู่บ้าน ขาดงบประมาณ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. ไม่ได้มีส่วนร่วมจัดการป่าอย่างจริงจัง คณะกรรมการป่าชุมชนมีเฉพาะผู้ชาย และไม่เป็นตัวแทนของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน ไม่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาป่า

สำหรับการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้วนั้น พบว่าในภาวะวิกฤติมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในหมู่บ้าน การสื่อสารถูกนำมาใช้หลายรูปแบบและเป็นไปอย่างเข้มข้น เช่น การใช้สื่อบุคคล การยื่นหนังสือเปิดผนึก การใช้สื่อสไลด์ การติดต่อกลุ่มพลัง การใช้อีเมล ฯลฯ รวมไปถึงการประชุมประจักษ์ แต่พอเข้าสู่ภาวะปกติ การสื่อสารเบาบางลง ใช้เพียงการสื่อสารระหว่างบุคคลในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ คือ การสนทนาพูดคุยในกลุ่มของผู้ใช้ป่าโดยตรง ซึ่งเป็นกลุ่มเล็กในหมู่บ้าน ช่องทางการสื่อสารปกติภายในหมู่บ้าน เช่น การประชุมหมู่บ้าน การประชุมอบต. ไม่ถูกนำมาใช้สื่อสารเกี่ยวกับป่าชุมชนเนื่องจากความขัดแย้งในอดีต อีกทั้งการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าในกลุ่มเยาวชนคนหนุ่มสาว มีอยู่น้อยมากขาดการสืบทอด

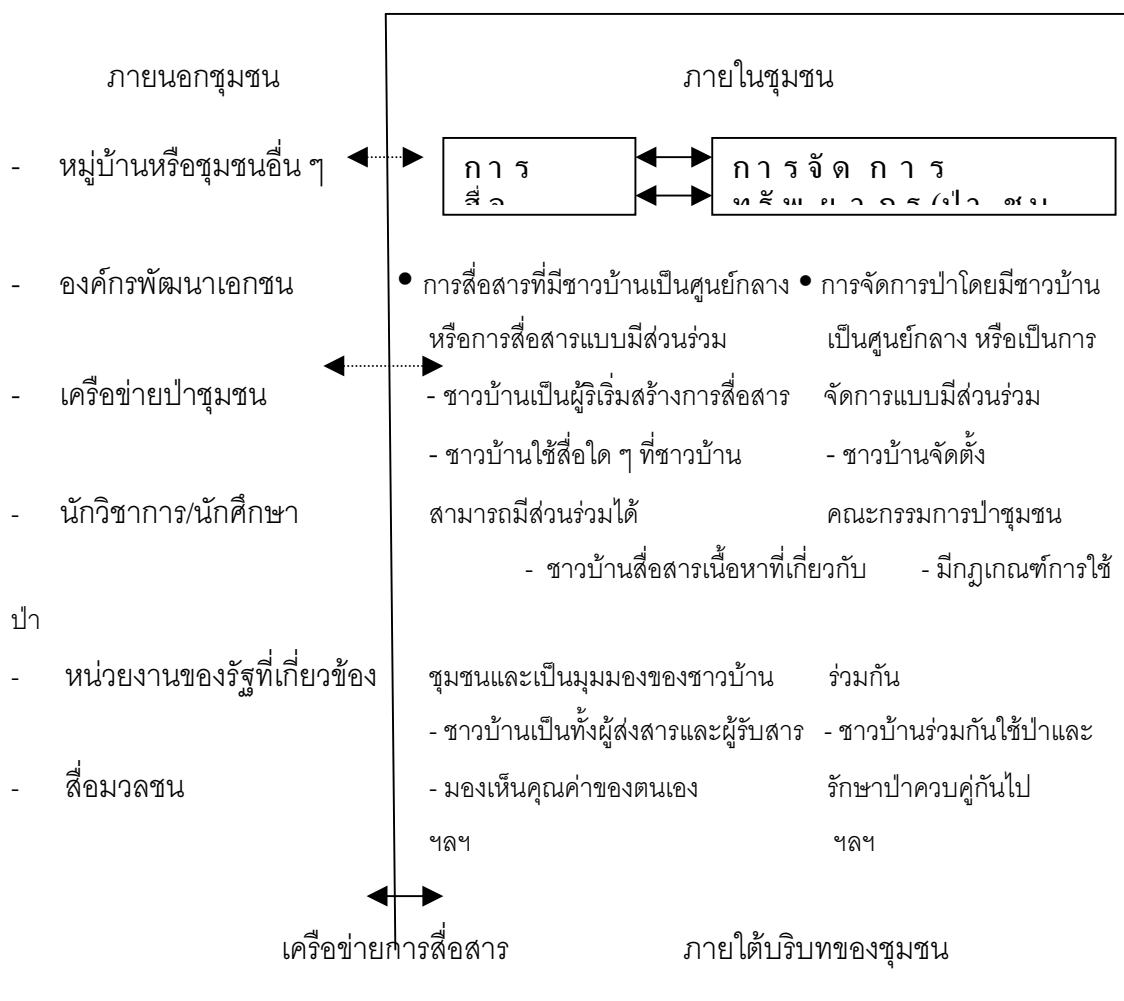
จากสภาพปัญหาการจัดการป่าและการใช้การสื่อสารเพื่อการจัดการป่าที่กล่าวมาจะเห็นว่าในกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้วนี้จะต้องหันมาให้ความสำคัญกับการสื่อสารเพื่อแก้ไขปัญหาและสนับสนุนการมีส่วนร่วมจัดการป่า ดังนั้นจึงหยิบยกขึ้นมาศึกษาโดยอาศัยแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งการสื่อสารแบบนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการป่า มิใช่เฉพาะในแง่ของการเป็นเพียงเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสาร แต่การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและสภาพการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว
2. เพื่อวิเคราะห์การสื่อสารที่ใช้ในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว
3. เพื่อศึกษาและปฏิบัติการการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร เพื่อการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว
4. เพื่อศึกษาผลของการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร เพื่อการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ให้ความสนใจกับแนวคิด 2 เรื่องด้วยกันคือ แนวคิดเรื่องการสื่อสาร โดยเน้นไปที่การสื่อสารที่มีชาวบ้านเป็นศูนย์กลางหรือการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม กับอีกแนวคิดหนึ่งคือ แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนซึ่งเป็นแนวคิดการจัดการทรัพยากรที่มีชาวบ้านเป็นศูนย์กลางเช่นเดียวกัน ซึ่งทั้งสองแนวคิดมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ แสดงเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชน หมายถึง ชุมชนบ้านห้วยแก้ว ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัด เชียงใหม่

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าไม้ที่ได้รับการดูแลรักษาโดยชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดป่า เพื่อประโยชน์ของชุมชนเอง

การจัดการป่าชุมชน หมายถึง แนวทางการจัดการป่าที่มุ่งเน้นความต้องการของชุมชนทั้งในด้านนิเวศวิทยาชุมชน และเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นเป้าหมายสำคัญ โดยที่ประชาชนหรือชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นผู้ใช้ประโยชน์ และดูแลรักษาป่าชุมชน เป็นผู้เข้ามามีอำนาจและบทบาทในการจัดการป่าโดยตรง ภายใต้การสนับสนุนและส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

การมีส่วนร่วมในการสื่อสาร หมายถึง การสื่อสารรูปแบบใด ๆ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชาวบ้านมีส่วนร่วมได้ในหลาย ๆ ด้าน เช่น การมีส่วนร่วมในองค์ประกอบต่าง ๆ ของการสื่อสาร การมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ เช่น ระดับการเป็นผู้รับสารที่กระตือรือร้นสามารถตอบโต้ได้ ระดับของการเป็นผู้ส่งสารหรือเป็นผู้ผลิตเอง หรือระดับของการเป็นผู้วางแผนและกำหนดนโยบายการสื่อสารนั้นๆ ได้ นอกจากนี้ ยังหมายถึงการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของการสื่อสารด้วย

ปฏิบัติการการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร หมายถึง ปฏิบัติการการสื่อสารที่จัดขึ้นได้แก่ การผลิตสื่อสไลด์ การผลิตสื่อวีดิทัศน์ การจัดรายการวิทยุชุมชน โดยชาวบ้านเป็นกำลังสำคัญในการผลิตสื่อเหล่านี้ เป็นผู้วางแผน กำหนดเนื้อหา ผลิต และบริโภคข่าวสารหรือเปิดรับกันเอง โดยมีสาระเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนเป็นหลัก

สื่อสมัยใหม่ หมายถึง สื่อที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยในการสื่อสาร ในงานวิจัยนี้ หมายถึงสื่อ 3 ชนิด ที่ชาวบ้านร่วมกันผลิตได้แก่ สื่อสไลด์ สื่อวีดิทัศน์ และสื่อวิทยุชุมชน ที่ชาวบ้านเป็นผู้จัดรายการเอง

สื่อดั้งเดิม หมายถึง สื่อที่ชาวบ้านใช้ในการสื่อสารภายในชุมชน เป็นสื่อที่ไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยี และเป็นสื่อที่ชาวบ้านใช้นานาน ได้แก่ การสื่อสารปากต่อปาก หรือการพูดคุยสนทนาซึ่งเป็นการใช้สื่อบุคคล การสื่อสารในกลุ่มต่าง ๆ ของชาวบ้าน เช่น การสื่อสารในกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ รวมทั้งการประชุมอย่างเป็นทางการ เช่น ประชุมหมู่บ้าน ประชุม อบต.

ผลของการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการการสื่อสาร ซึ่งในที่นี้คือการผลิตสื่อสมัยใหม่ที่ชาวบ้านอาจมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ส่งสาร สร้างสาร ผลิตสื่อ หรือเป็นผู้รับสาร (มีส่วนร่วมในองค์ประกอบใดก็ได้) เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าวแล้วอาจก่อให้เกิดผลใด ๆ ตามมา เช่น ก่อให้เกิดการถ่ายทอด

ความรู้ สถานความสัมพันธ์ของชุมชน ซึ่งเป็นผลที่ช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับชาวบ้านหรือชุมชนที่เป็นเจ้าของการสื่อสาร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อทราบข้อมูลและมองเห็นภาพของการจัดการประชุมชน และการสื่อสารที่ใช้ในการจัดการประชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว
2. เพื่อเป็นแนวทางสนับสนุนและขยายแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชนเป็นหลัก
3. เพื่อเป็นบทเรียนเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการจัดการทรัพยากรแก่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีด้านการสื่อสารที่ใช้เป็นเครื่องชี้นำการศึกษาวิจัย ได้แก่

1. แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม (Ritual Model of Communication) เป็นแนวคิดการสื่อสารพื้นฐานที่อธิบายว่าการสื่อสารคือการที่ผู้ทำการสื่อสารได้ร่วมกันสร้างการสื่อสารขึ้นมา โดยที่ผู้ทำการสื่อสารมีความเท่าเทียมกัน ดังนั้นการสื่อสารจึงเป็นการแบ่งปัน (Sharing)การมีส่วนร่วม (Participation) การสมาคม (Association) ความเป็นเพื่อน (Fellowship) และการมีความศรัทธาเหมือนกัน (Possession of a Common Faith) (Denis McQuail 1993: 54-55)

2. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) เป็นการสื่อสารที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกองค์ประกอบของการสื่อสารและทุกระดับ เช่น เป็นผู้วางแผนและกำหนดนโยบายการสื่อสาร เป็นผู้ส่งสาร เป็นผู้ผลิต เป็นผู้แสดง เป็นผู้รับสาร เป็นผู้ใช้สาร เป็นต้น นอกจากนี้เป้าหมายของการสื่อสารแบบนี้ ยังเป็นเป้าหมายที่ทำให้ชุมชนที่สร้างการสื่อสารขึ้นมา มีพลังอำนาจ เช่น มีความมั่นใจ มองเห็นคุณค่าตนเอง ได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิถีวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชน ฯลฯ (กาญจนา แก้วเทพ 2543: 54-57)

3. ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในสื่อแบบประชาธิปไตย (Democratic-Participant Media Theory) ลักษณะสำคัญของทฤษฎีได้แก่ ประชาชนแต่ละคนและแต่ละกลุ่มในสังคม มีสิทธิในการสื่อสาร มีสิทธิเข้าถึงสื่อ มีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากสื่อตามความต้องการของตนเอง สื่อตามทฤษฎีนี้ต้องมีความเป็นอิสระ สื่อดำรงอยู่และเป็นไปเพื่อประชาชน ชุมชนท้องถิ่นมีสื่อเป็นของตนเอง เป็นสื่อขนาดเล็ก สามารถมีส่วนร่วมได้ง่าย เป็นการสื่อสารสองทาง เป็นต้น (Denis McQuail 1987: 121-123)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกต นอกจากนี้ยังออกแบบเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการการสื่อสารที่ชาวบ้านสร้างขึ้น ในงานวิจัยนี้ได้แก่ การผลิตสื่อสมัยใหม่ 3 สื่อ คือ สื่อสไลด์ สื่อวีดิทัศน์ และการจัดรายการวิทยุชุมชน และเป็นการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วม

การจัดการป่าชุมชนห้วยแก้ว:การจัดการที่มีชุมชนเป็นฐานแต่ปัญหายังคงอยู่

การวิจัยพบว่า การจัดการป่าบ้านห้วยแก้วมีมาตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้านประมาณกว่า 80 ปีมาแล้ว เป็นการจัดการตามวิถีชีวิตดั้งเดิม ชาวบ้านรู้จักป่า ใช้ประโยชน์จากป่า และดูแลรักษาป่า ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับป่า ทั้งในทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและความเชื่อ ชาวบ้านอยู่กับป่า อาศัยป่าเป็นแหล่งปัจจัยสี่ตลอดมา การจัดการป่าจึงเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของชาวบ้าน ห้วยแก้ว การจัดการป่าห้วยแก้วในยุคบุกเบิกไม่แตกต่างไปจากชุมชนชนบทไทยอื่น ๆ ดังที่นักวิชาการได้ศึกษาเอาไว้ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา เช่น ยศ สันตสมบัติ (อ้างใน อานันท์ กาญจนพันธ์ 2543: 101) เคยกล่าวไว้ว่า การจัดการป่าโดยราษฎรในท้องถิ่นมิใช่เรื่องแปลกใหม่ หากแต่มีประวัติความเป็นมายาวนาน และปรากฏให้เห็นอย่างแพร่หลายในชุมชนชนบท ชาวบ้านอาจเรียกชื่อป่าแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น แต่ความหมายโดยรวมคือ ป่าเป็นของส่วนรวมที่ชาวบ้านดูแลรักษาและป่ามีความสัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ต่อมาสภาพการจัดการป่าห้วยแก้วเปลี่ยนไป แรงกระทบที่สำคัญมาจากปัจจัยภายนอก นั่นคือนโยบายการให้สัมปทานป่าไม้และนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติที่เน้นการค้าและการส่งออกเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่าตามมา รัฐเข้ามามีบทบาทเป็นผู้จัดการป่า และในที่สุดรัฐก็ให้สัมปทานป่าห้วยแก้วแก่เอกชน ทำให้ชาวบ้านห้วยแก้วไม่สามารถใช้ป่าได้อย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านส่วนหนึ่งเห็นว่าไม่เป็นธรรม จึงต่อสู้เรียกร้องปากลับคืน โดยร้องเรียนเป็นลำดับขั้นตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ไปจนถึงคณะรัฐบาล แต่ไม่เป็นผล ชาวบ้านจึงบุกยึดปากลับคืนมาจากเอกชนที่กำลังเข้าไปไถ่ปรับพื้นที่ ชาวบ้านห้วยแก้วได้รับแรงสนับสนุนจากขบวนการนักศึกษา นักวิชาการ และนักพัฒนาองค์กรเอกชน แต่แกนนำชาวบ้านก็ถูกจับในข้อหาบุกรุกและแกนนำชาวบ้านอีกคนซึ่งเป็นครูใหญ่ถูกยิงเสียชีวิต ชาวบ้านห้วยแก้วจึงชุมนุมประท้วง ทั้งที่จังหวัดเชียงใหม่และที่ทำเนียบรัฐบาล ในที่สุดก็มีการยกเลิกสัมปทานป่าห้วยแก้วและกรมป่าไม้ ได้ประกาศให้ป่าห้วยแก้ว เป็นป่าชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย

เรื่องราวของป่าชุมชนห้วยแก้วจึงเป็นสิ่งสะท้อนถึงปัญหาในระดับนโยบาย การที่รัฐเข้ามามีอำนาจเหนือชาวบ้าน จัดการป่าเองโดยไม่คำนึงถึงชาวบ้านที่อาศัยอยู่กับป่า เป็นการจัดการป่าแบบบนลงล่าง ขาดความเข้าใจว่าคนอยู่ร่วมกับป่าอย่างไร คงคำนึงถึงเหตุผลทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จึงสร้างความบอบช้ำเสียหายให้กับชุมชนอย่างมาก ไม่ใช่ในแง่ของการทำลายป่าเพียงอย่างเดียวแต่ทำลายชุมชนบ้านห้วยแก้วด้วย กล่าวคือทำให้ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกันเอง ดังนั้นป่าห้วยแก้วจึงถูกกระทำโดยรัฐ สัมปทานถูกมอบให้เอกชน โดยที่ชาวบ้านไม่มีส่วนรู้เห็น ต่อมาชาวบ้านกลับเป็นฝ่ายเข้ามามีอำนาจจัดการป่า เท่ากับว่าชาวบ้านห้วยแก้วไม่ยอมเป็นฝ่ายถูกกระทำ แต่เริ่มเป็นฝ่ายกระทำเอง

เมื่อวิกฤติการณ์ผ่านไป การจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยแก้วก็มีการปรับตัว ชาวบ้านจัดตั้งองค์กร คือคณะกรรมการป่าชุมชน มีการวางแผน กำหนดกฎเกณฑ์การใช้ป่าขึ้นมา มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้ที่จะจัดการป่าเป็นระบบมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวคิดจัดการป่าอีกรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเป็นฐานของการจัดการ (Community - Base Approach) ซึ่ง สัณฐิตา กาญจนพันธ์ (อึ้งใน อานันท์ กาญจนพันธ์ 2543: 247-248) เคยกล่าวไว้ว่าเป็นแนวคิดที่ชุมชนท้องถิ่นต้องเข้ามาจัดการเป็นหลัก หน่วยงานของรัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน แนวคิดนี้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาตามกรอบความคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นที่สนใจและเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ไขปัญหาการทำลายป่า

ถ้าจะว่าไปแล้ว แนวคิดแบบนี้ มีความสอดคล้องกันได้ดีกับการจัดการป่าในอดีตยุคบุกเบิกของชาวบ้านห้วยแก้ว กล่าวคือ อำนาจในการจัดการป่า ยังอยู่ในมือของชาวบ้าน ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้และมีสำนึกร่วมกันในการรักษาป่า เพราะหากป่าถูกทำลาย ผู้ที่จะได้รับผลกระทบก่อนก็คือชาวบ้าน การที่ชาวบ้านมองเห็นประโยชน์ชาวบ้านย่อมต้องรักษาป่า

ชาวบ้านห้วยแก้วร่วมกันจัดการป่าและฟื้นฟูป่าในส่วนที่ถูกทำลายโดยอาศัยความรู้พื้นบ้าน พิธีกรรมและกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้น ป่าห้วยแก้วสามารถฟื้นตัวขึ้นมาได้ในระดับหนึ่ง

การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว ถึงแม้จะมีลักษณะที่ทำให้ชุมชนเป็นฐาน ดังที่กล่าวมาก็ใช่ว่าจะราบรื่นไร้อุปสรรคปัญหา จากข้อมูลการวิจัยพบว่าปัจจุบันการจัดการป่าชุมชน จำกัดวงแคบอยู่ในคนกลุ่มเล็ก ๆ คือ กลุ่มหัวดอยที่เป็นตัวหลักในการต่อสู้ช่วงชิงป่า ชาวบ้านกลุ่มนี้อาจมีความกระตือรือร้นในช่วงแรก เมื่อเวลาผ่านไป การประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนก็ขาดหาย กิจกรรมการจัดการป่าก็ไม่จัดขึ้นมาอีก กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ปฏิบัติได้บางข้อ และที่เป็นปัญหาก็คือ การมีส่วนร่วมในการจัดการป่า มิได้เกิดขึ้นอย่างทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน ทั้ง ๆ ที่ป่าห้วยแก้วมีอาณาเขต 1,600 ไร่ และนอกจากนี้มิใช่เฉพาะชาวบ้านห้วยแก้วเท่านั้นที่ใช้ป่าแห่งนี้ ยังมีชาวบ้านในตำบลห้วยแก้วจากหลายหมู่บ้านที่มีส่วนในการใช้ป่าแห่งนี้อยู่

จริงอยู่ที่การจัดการป่าจำกัดอยู่ในวงแคบ อาจไม่มีผลกระทบต่อป่ามากนักในรุ่นปัจจุบัน แต่ในระยะยาวหรือในอนาคต จะมีปัญหาตามมาเมื่ออุดมการณ์ป่าชุมชนเริ่มจางหายและไม่สืบทอดไปยังคนรุ่นต่อไป

จากข้อมูลการวิจัยยังพบว่าในชุมชนบ้านห้วยแก้ว ชาวบ้านยังมีสำนึกที่ดีต่อป่า ซึ่งฝังรากลึกมาตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้าน แต่เหตุการณ์ขัดแย้งรุนแรงในบ้านห้วยแก้ว ทำให้ชาวบ้านรวมกันไม่ติด ยังมีกลุ่มต่าง ๆ ที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับป่าอยู่บ้าง แต่มีลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่หันหน้าเข้าหากัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมี พ.ร.บ.ป่าชุมชนแล้ว ชาวบ้านยังรวมตัวกันไม่ติดก็จะเป็นปัญหาต่อการจัดการป่า

หากมองในแง่ของรัฐ ตั้งแต่ประกาศให้ป่าห้วยแก้วเป็นป่าชุมชนแห่งแรกแล้ว รัฐเองก็ยังไม่ได้นับสนุนป่าชุมชนแห่งนี้อย่างเป็นทางการ มีเพียงเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาต้นไม้มามอบให้เพื่อปลูกป่าในช่วงการฟื้นฟูพื้นที่แรกเท่านั้นซึ่งไม่ได้ช่วยการจัดการป่าแต่อย่างใด คำว่า “ป่าชุมชนแห่งแรก” จึงเป็นเพียงถ้อยคำไพเราะที่รัฐมอบให้ รัฐยังไม่มีบทบาทสนับสนุนช่วยเหลือดังที่ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528) เคยคาดหวังไว้ การจัดการป่าชุมชนห้วยแก้วจึงเป็นการจัดการป่าตามยถากรรมและมีปัญหามาจนถึงปัจจุบัน

การสื่อสารเพื่อการจัดการป่าห้วยแก้ว: การสื่อสารที่มีชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง

การสื่อสารเพื่อการจัดการป่าของชาวบ้านห้วยแก้วแบ่งเป็นการสื่อสารภายในชุมชนและการสื่อสารกับภายนอกชุมชน

การสื่อสารภายในชุมชนพบว่าในช่วงก่อนเกิดวิกฤติการณ์ ชาวบ้านสื่อสารกันอย่างเรียบง่าย ไม่มีการใช้สื่อที่ซับซ้อนอันเป็นลักษณะของการสื่อสารในชุมชนชนบททั่วไป ชาวบ้านมีแหล่งสื่อสารสำคัญอยู่ 3 แหล่ง คือ 1) การประชุมหมู่บ้าน เป็นการสื่อสารอย่างเป็นทางการ มีผู้ปกครองคือกำนันเป็นศูนย์กลางของการสื่อสารในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นทั้งเรื่องการปกครอง การพัฒนาและกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ของหมู่บ้าน 2) การสื่อสารภายในกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มศาสนา เป็นต้น 3) การสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ อาศัยการสนทนาพูดคุยปากต่อปาก ในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน สถานที่สื่อสารเกิดขึ้นได้ทุกแห่ง เช่น ในบ้าน ร้านค้า ศาลาวัด ไร่นา อ่างเก็บน้ำ ฯลฯ

การสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องป่าสอดคล้องตามวิถีชีวิตประจำวัน แต่หากเป็นเรื่องสำคัญเช่นการลักลอบตัดไม้ รวมไปถึงเรื่องสัมปทานที่เข้ามา กำนันและกลุ่มผู้ปกครองจะเป็นผู้นำในการสื่อสาร ดังนั้นการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องป่าในประเด็นสำคัญจึงมีน้ำหนักเป็นแบบบนลงล่าง

เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ ชาวบ้านกลุ่มที่คัดค้านเข้ามามีบทบาทเป็นศูนย์กลางของการสื่อสาร มีการใช้สื่อ เช่นการสื่อสารโดยใช้สื่อบุคคล การทำหนังสือเปิดผนึก การทำหนังสือให้

ชาวบ้านลงประชามติ การขายสไลด์และการเชิญวิทยากรบรรยาย การติดต่อกลุ่มพลัง การใช้สื่อมวลชน การชุมนุมประท้วง และใช้ข้อความเป็นระบบจากระดับเรียบง่าย มีความหลากหลายและซับซ้อนขึ้น จนไปถึงระดับที่มีความรุนแรง ผู้นำการสื่อสารเป็นแบบล่างขึ้นบน พอถึงช่วงหลังวิกฤติการณ์ (ระยะแรกประมาณ 2 ปี) ชาวบ้านกลับมาใช้สื่อที่เรียบง่ายคือการประชุม การสนทนา และใช้สื่อกิจกรรมบ้าง ความหลากหลายหมดไป แต่ชาวบ้านยังมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของการสื่อสาร มีผู้นำเป็นแบบแนวนอน แต่หลังจากนั้นมาจนถึงปัจจุบัน การสื่อสารที่ถือว่ามีความเบาบางลง และจำกัดอยู่ในกลุ่มหัวดอย ปัญหาเรื่องการสื่อสารภายในจึงเกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามหากมองการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าภายในชุมชนช่วงเกิดวิกฤติการณ์และหลังวิกฤติการณ์ระยะแรก จะเห็นว่าเป็นมิติการสื่อสารที่มีชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง หรือการสื่อสารที่มีชุมชนเป็นฐาน หรืออาจเรียกว่าเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม สามารถแยกแยะคุณลักษณะต่าง ๆ ของการสื่อสารแบบนี้ได้คือ

การสื่อสารเพื่อการ

- ชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่มการสื่อสาร
- เป็นการสื่อสารที่แสดงความต้องการของชาวบ้าน
- เป็นการสื่อสารที่ชาวบ้านได้แสดงปัญหา วิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีแก้ปัญหาจากทัศนะของชาวบ้านเอง
- ชาวบ้านแลกเปลี่ยนเนื้อหาสารกันได้ ชาวบ้านเป็นทั้งผู้ส่งสารและเป็นผู้รับสาร
- เนื้อหาสารเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต
- สื่อที่ใช้ เป็นสื่อที่เอื้อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมได้
- เป็นการสื่อสารที่ทำให้ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของตนเอง

ชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่มการสื่อสาร ในที่นี้คือชาวบ้านกลุ่มหัวดอย เมื่อเทียบกับชาวบ้านทั้งหมดแล้ว กลุ่มหัวดอยเป็นกลุ่มเล็กประมาณร้อยละ 18 ซึ่งเป็นกลุ่มหนึ่งของบ้านห้วยแก้ว แต่กลุ่มหัวดอยมีผลประโยชน์กับป่าโดยตรง เมื่อเกิดเหตุการณ์เข้าป่า กลุ่มหัวดอยจึงเป็นผู้เปิดประเด็นและขยายวงออกไป และกลุ่มหัวดอยยังเป็นแกนนำในการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าในเวลาต่อมา เมื่อได้ตั้งองค์กรชาวบ้านหรือคณะกรรมการป่าชุมชน

เป็นการสื่อสารที่แสดงความต้องการของชาวบ้าน ในการสื่อสารที่มีชาวบ้านเป็นศูนย์กลางมักเป็นการสื่อสารที่ชาวบ้านแสดงความต้องการของตนเองออกมา เช่น ชาวบ้าน

กลุ่มหัวดอย ต้องการรักษาป่าไว้และแสดงออกถึงความต้องการของชุมชน เป็นคุณลักษณะสำคัญของการสื่อสารแบบนี้

เป็นการสื่อสารที่ชาวบ้านได้แสดงปัญหา วิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีแก้ปัญหาจากทัศนะของชาวบ้านเอง ในกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว จะเห็นคุณลักษณะแบบนี้ชัดเจน กล่าวคือ ชาวบ้านมองเห็นปัญหามีผู้เช่าป่า ป่าถูกทำลายและชาวบ้านใช้ประโยชน์ไม่ได้ จึงรวมกลุ่มสื่อสารแสดงออก ชาวบ้านได้ร่วมสื่อสาร วิเคราะห์ปัญหาและค้นหาสาเหตุพบว่ามี การอนุมัติถูกต้องตามกฎหมายอ้างว่าป่าห้วยแก้วเป็นป่าเสื่อมโทรม แต่ชาวบ้านไม่เคยทราบเรื่อง ต่อมาชาวบ้านร่วมกันสื่อสารเพื่อแก้ปัญหา นั่นคือ ทักท้วง คัดค้านการเช่าป่า ป่าห้วยแก้วไม่ใช่ป่าเสื่อมโทรม ซึ่งใช้วิธีการสื่อสารหลากหลาย

นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ใช้การสื่อสารเพื่อการตั้งองค์กร กฎเกณฑ์ ดำเนินการ เพื่อการจัดการป่า ด้วยตัวของชาวบ้านเอง ด้วยทัศนะของชาวบ้านเป็นหลัก

การสื่อสารแบบนี้จึงเป็นการสื่อสารที่ชาวบ้านกลุ่มหัวดอยได้มีโอกาสมองปัญหา ร่วมกัน วิเคราะห์สาเหตุและหาทางแก้ไขปัญหาด้วยจุดยืนมุมมองของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารแบบสนทนา หรือการสื่อสารด้วยการประชุมหรือการสื่อสารแบบอื่นใด

ชาวบ้านแลกเปลี่ยนเนื้อหาสารกันได้ ชาวบ้านเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร การแลกเปลี่ยนเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของการสื่อสารที่มีชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง เพราะเป็นการสื่อสารที่เสมอภาค มิใช่การสื่อสารทางเดียวที่ผู้ส่งสารมักมีอำนาจเหนือผู้รับสาร กลุ่มชาวบ้านหัวดอยมีการสื่อสารแบบแลกเปลี่ยนกันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นและในระยะแรกของการจัดการป่า

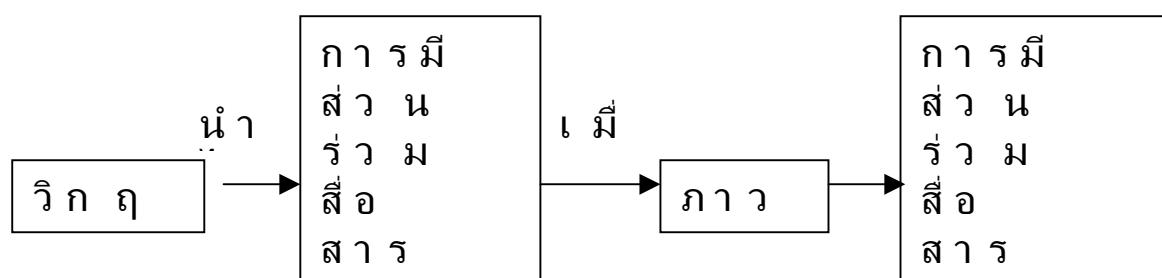
เนื้อหาสารเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต การใช้ป่าและการดูแลป่า เป็นวิถีที่แนบแน่นกับชาวบ้านห้วยแก้วมาตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้าน เป็นเรื่องใกล้ตัว เป็นผลประโยชน์ และเป็นวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งมีผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง เพราะฉะนั้นเนื้อหาสารในการสื่อสารแบบนี้ มักจะเกี่ยวพันกับชุมชน

สื่อที่ใช้ เป็นสื่อที่เอื้อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมได้ สื่อที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมได้มักเป็นสื่อที่มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว เป็นสื่อขนาดเล็ก เช่น การสนทนาในกลุ่มต่าง ๆ การประชุมชาวบ้าน ชาวบ้านกลุ่มหัวดอยใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นหลักในการจัดการป่า มีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มชาวบ้านที่ใช้ป่าและมีการประชุมกรรมการป่าชุมชนในระยะแรก อย่างไรก็ตาม อาจมีการนำสื่ออื่น ๆ มาใช้ได้อีกที่สามารถให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการสื่อสารได้

เป็นการสื่อสารที่ทำให้ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของตนเอง คุณลักษณะข้อนี้มีความสำคัญ หากชาวบ้านเป็นศูนย์กลางของการสื่อสาร เป็นเจ้าของการสื่อสาร ใช้สื่อให้เกิดประโยชน์กับตนเองได้ จะก่อให้เกิดความภูมิใจ มั่นใจ และเห็นคุณค่าของตนเอง รู้สึกถึงศักยภาพ

ของตนเอง ในกรณีการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าของกลุ่มห้วยดอย ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณเองสามารถแสดงความต้องการ แสดงจุดยืนของตนเองได้ สามารถปกป้องรักษาป่า สามารถสื่อสารจนหน่วยราชการระดับกระทรวงต้องรับฟังและสามารถตอบโต้สื่อสารกับผู้ที่มีอำนาจได้ โดยที่ไม่รู้สึกว่าเรื่องของป่าชุมชนบ้านห้วยแก้วจะเป็นเรื่องที่สังคมในวงกว้างจะให้ความสนใจ ไม่มีใครคาดคิดว่าจะสามารถสื่อสารจนประสบผลสำเร็จ จนระงับการเข้าป่าได้ การสื่อสารแบบนี้ทำให้ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของตนเอง

แต่การสื่อสารแบบนี้เกิดขึ้นและมองเห็นชัดเจนในช่วงเวลาหนึ่ง คือ ช่วงเกิดวิกฤตการณ์ เมื่อเข้าสู่ภาวะปกติเช่นในปัจจุบัน การสื่อสารแบบนี้ลดลง และเกิดปัญหาตามมา

|----- พ.ศ. 2532 ----- พ.ศ. 2534 -----|

|----- พ.ศ. 2535 ----- ปัจจุบัน -----|

ปัญหาการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าภายในชุมชนปัจจุบันได้แก่ ไม่มีการสื่อสารอย่างเป็นทางการในกลุ่มป่าชุมชน คงมีเพียงพูดคุยในเรื่องใช้สอยป่าในกลุ่มชาวบ้านที่ใช้ป่า ถึงแม้จะเป็นการสื่อสารที่มีชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง แต่อยู่ในกลุ่มเล็ก ช่องทางการสื่อสารของหมู่บ้านซึ่งเป็นช่องทางหลักหรือแหล่งสื่อสารหลักไม่ถูกนำมาใช้ หอกระจายข่าว สื่อประเพณี เป็นสื่อที่ไม่น่าสนใจ เยาวชนขาดความสนใจเรื่องป่า การสื่อสารภายในจึงมีน้อยและเกิดความอ่อนล้า

ส่วนการสื่อสารกับภายนอกชุมชนพบว่า กลุ่มแกนนำมีการติดต่อกับภายนอกชุมชนนับตั้งแต่เกิดวิกฤตการณ์และยังคงติดต่อเรื่อยมา การสื่อสารกับภายนอกส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารกับผู้ที่มีฐานคิดแบบเดียวกัน ทั้งในระดับหมู่บ้าน อำเภอ และจังหวัดในพื้นที่ภาคเหนือ ความเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนมีการตื่นตัว จนในที่สุดก็เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่รวบรวมบรรดาผู้ประสบปัญหาเกี่ยวกับป่า เครือข่ายเหล่านี้มีกิจกรรมต่างๆ โดยมีเป้าหมายคือ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนวิธีแก้ไขปัญหา และเป็นการสนับสนุนให้กำลังใจ สร้างความเป็นปึกแผ่นเป็นกลุ่มก้อนทำให้รู้สึกมีพลังอำนาจ นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายของการจัดการป่าให้มีการรับรองสิทธิของชาวบ้านอย่างเป็นทางการในรูปของกฎหมาย

การสื่อสารของเครือข่ายมีหลายรูปแบบ เช่น การจัดเวทีต่าง ๆ ไปจนถึงการชุมนุม เนื้อหาสาระที่ไหลเวียนอยู่ในเครือข่ายมี 4 ประเด็นใหญ่ คือ 1) เนื้อหาที่เป็นองค์ความรู้การใช้สอย และรักษาป่า 2) เนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการป่าสมัยใหม่ เช่น มีการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ และการประเมินผล 3) เนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่า เช่น การปลูกป่า การทำแนวกันไฟ และพิธีกรรมต่าง ๆ 4) เนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิและอำนาจในการจัดการป่าของชาวบ้าน

แกนนำบ้านห้วยแก้วได้แลกเปลี่ยนเนื้อหาสาระเหล่านี้กับพันธมิตรในเครือข่ายเสมอมา เป็นการสื่อสารในแนวนอน สำหรับสาระที่แกนนำสื่อสารแลกเปลี่ยนกับภายนอกเป็นเรื่องการต่อสู้เพื่อให้ได้ป่ากลับคืนมา (ในระยะแรกที่ติดต่อกับภายนอกชุมชน) สิทธิและอำนาจในการจัดการป่า และการฟื้นฟูป่าด้วยวิถีธรรมชาติซึ่งเป็นจุดเด่นของบ้านห้วยแก้ว

การสื่อสารในเครือข่ายมีประโยชน์อยู่มากก็จริง แต่ประโยชน์ที่กลับเข้ามาในหมู่บ้านห้วยแก้วกลับมีไม่มากนัก การปรับใช้ความรู้จากภายนอกได้แก่ หลักในการจัดการป่า การตั้งกฎเกณฑ์ และการทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่า แต่ปัจจุบันก็ไม่ได้ใช้แล้ว ดังนั้นหมู่บ้านห้วยแก้วในฐานะที่เป็นหมู่บ้านจุดประกายหรือปลุกกระแสของป่าชุมชนขึ้นมา แต่ทว่าในปัจจุบันดูเหมือนถูกทอดทิ้ง ไม่สามารถเป็นชุมชนต้นแบบได้ ทั้งในแง่ของการมีส่วนร่วมจัดการป่าและการสื่อสารเพื่อจัดการป่า

สื่อสมัยใหม่ : การสื่อสารในเงื่อนไขการมีส่วนร่วม

การตัดสินใจในการผลิตสื่อสมัยใหม่ เป็นการตัดสินใจที่มาจากกลุ่มแกนนำ ชาวบ้านและเยาวชนที่คณะผู้วิจัยเข้าไปเชื่อมต่อ ชาวบ้านเลือกสื่อสมัยใหม่ด้วยเหตุผลสำคัญ 3 ประการ คือ 1) สื่อดั้งเดิมในหมู่บ้านใช้ไม่ได้ผลในเรื่องการสื่อสารเพื่อจัดการป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อที่เป็นทางการ เช่น การประชุมหมู่บ้าน 2) สื่อดั้งเดิมขาดความน่าสนใจ อ่อนล้า เพราะเป็นสื่อที่ใช้มานาน 3) สื่อสมัยใหม่ เป็นสื่อที่สามารถถ่ายทอดออกนอกหมู่บ้านได้สะดวก กลุ่มแกนนำสนใจการสื่อสารให้สังคมภายนอกเข้าใจชุมชน นอกเหนือจากเหตุผลสำคัญ 3 ประการนี้แล้ว สื่อสมัยใหม่เป็นสื่อที่เยาวชน “อยากลอง” เพราะไม่เคยผลิตมาก่อน

สื่อสมัยใหม่ที่ร่วมกันผลิตได้แก่ สื่อสไลด์ 1 ชุด สื่อวีดิทัศน์ 2 ชุด และจัดรายการวิทยุชุมชน คลื่น 93.8 MHz ในตัวเมืองเชียงใหม่ 2 ครั้ง สรุปได้ดังนี้

สื่อสไลด์เป็นสื่อแรกที่ชาวบ้านร่วมกันผลิต เริ่มต้นการผลิตมีผู้เข้าร่วม 15 คน ในการเปิดรับมีผู้เข้าร่วมประมาณ 30 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในกลุ่มห้วยดอย มี 6-7 คนที่มาจากกลุ่มบ้านเหล่า กลุ่มบ้านโน สื่อสไลด์เป็นสื่อแรก มิได้มีการเตรียมตัวหรือวางแผนมากนัก รู้แต่เพียงเป้าหมายคร่าว ๆ ว่า ผลิตเรื่องป่าชุมชนเอาไว้ให้ผู้มาเยี่ยมชมหรือดูกันเอง ชาวบ้านผลิตสไลด์ความยาวประมาณ 2 นาทีได้ 1 ชุด ในกระบวนการผลิตพบว่า การมีส่วนร่วมสร้างความสนุกสนาน

ความสัมพันธ์ ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนสารไปมา มีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร เนื้อหาสารเกี่ยวข้องกับป่าชุมชนหลายด้านแต่เน้นหนักความเป็นมาของป่าชุมชนห้วยแก้ว และการผลิตสื่อทำให้ผู้ใหญ่ได้มีโอกาสเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับป่าแก่เด็กและเยาวชน ตัวผลงานไม่น่าสนใจ แต่กระบวนการผลิตสร้างการสืบทอดภูมิปัญญาและมิตรภาพ

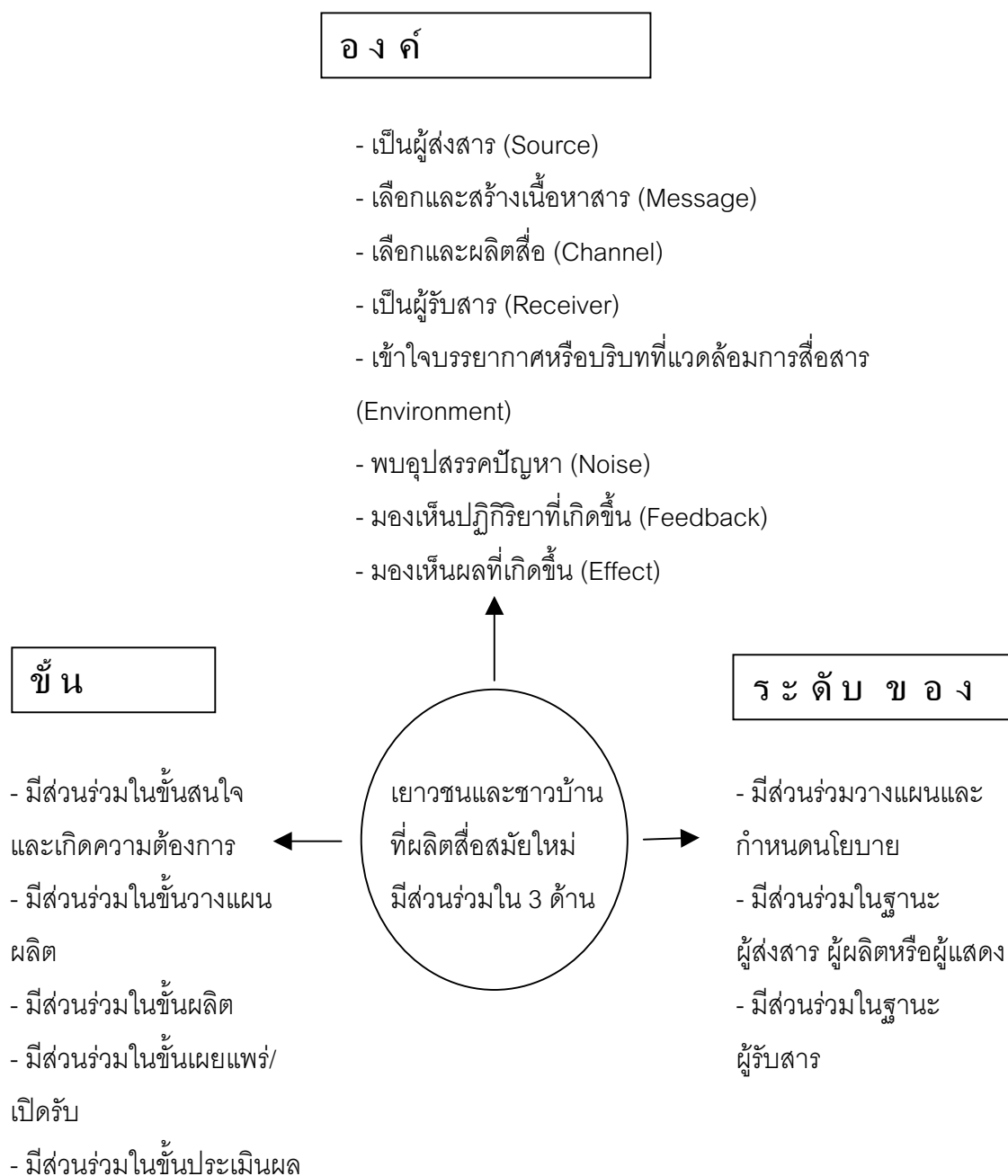
สื่อวิถีทัศน์ผลิตสองชุด ชุดแรกเรื่อง “หน่อไม้ป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว” ความยาว 9 นาที มีผู้เข้าร่วมผลิต 10 กว่าคน ในการเปิดรับมีนักเรียน ครูและกลุ่มเยาวชนเข้าร่วมประมาณ 50 คน ใช้สถานที่เปิดรับในโรงเรียนรวมศูนย์วัดห้วยแก้ว ในกระบวนการผลิตวิถีทัศน์ชุดแรกนี้พบว่ากลุ่มผู้ผลิตซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชนเริ่มเรียนรู้กระบวนการผลิต มีการวางแผนเลือกกลุ่มเป้าหมายเลือกเนื้อหา เขียนบท ลงมือถ่ายทำ ตัดต่อและบันทึกเสียง มีการปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและดูมีระบบมากกว่าการผลิตสื่อสไลด์ กลุ่มผู้ผลิตดำเนินงานทั้งกระบวนการ โดยมีคณะผู้วิจัยเป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษา กลุ่มผู้ผลิตยังคงมีความสนุกสนานในขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้เรื่องป่าชุมชนในแง่ของการใช้สอย และวิถีทัศน์ชุดนี้ได้ขยายขอบเขตของการมีส่วนร่วมไปยังกลุ่มนักเรียน-ครู สื่อสมัยใหม่ เริ่มมีบทบาทสานสายสัมพันธ์ในชุมชน

สื่อวิถีทัศน์ชุดที่สองผลิตเรื่อง “ป่าชุมชนห้วยแก้ว” ความยาว 14 นาที ผู้เข้าร่วมผลิตยังเป็นชุดเดิม ในการเปิดรับมีชาวบ้านทั่วไปเข้าร่วมประมาณ 100 คน เป็นการประชุมหมู่บ้าน วิถีทัศน์ชุดนี้กลุ่มผู้ผลิตวางแผนให้ชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ได้มีโอกาสเป็นผู้แสดง เป็นผู้ส่งสารในเรื่องเกี่ยวกับความคิดและทัศนะที่มีต่อป่าชุมชนห้วยแก้ว พบว่าสื่อวิถีทัศน์นี้มีบทบาทเปิดพื้นที่ เป็นสะพาน และสร้างความเห็นร่วม ในกลุ่มผู้ผลิตได้เรียนรู้และเข้าใจกระบวนการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น

การผลิตรายการวิทยุชุมชนจัดขึ้นสองครั้ง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงเสริมสร้างพลังชุมชน FM 93.8 MHz ตั้งอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ การจัดรายการวิทยุชุมชนเป็นการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ภายนอกหมู่บ้านห้วยแก้ว โดยที่ชาวบ้านห้วยแก้วเป็นผู้กำหนดเนื้อหาและดำเนินการจัดรายการเอง หรือเป็นผู้ส่งสารที่สามารถแสดงทัศนะและมุมมองของชาวบ้านเองโดยตรง การจัดรายการครั้งที่หนึ่ง มีเนื้อหาเกี่ยวกับที่มาของป่าชุมชนห้วยแก้วและการจัดการ ป่าการจัดรายการครั้งที่สองมีเนื้อหาเกี่ยวกับสมุนไพรจากป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว

การจัดรายการวิทยุด้วยตนเองของชาวบ้านเป็นการสะท้อนถึงโอกาสในการเข้าถึงสื่อสมัยใหม่และสะท้อนความสามารถในการใช้สื่อสมัยใหม่ของชาวบ้าน ผู้ร่วมรายการสามารถสื่อสารเรื่องราวของชุมชนตนเองได้อย่างละเอียดในหลายมิติ การสื่อสารแบบนี้เป็นสัญลักษณ์ของพลังอำนาจอย่างหนึ่งของชุมชน ชุมชนสามารถสื่อสารได้โดยไม่ต้องให้นักวิชาการหรือนักพัฒนาพูดแทน สำหรับเยาวชนที่มีส่วนร่วมผลิตมีความภาคภูมิใจ

การผลิตสื่อสมัยใหม่ทั้ง 3 สื่อ ออกแบบให้เป็นการผลิตที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ในทุกองค์ประกอบของการสื่อสาร และทุกระดับของการมีส่วนร่วม เป็นการผลิตสื่อที่อยู่ภายใต้แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) เขียนเป็นแผนภาพดังนี้

ในกระบวนการผลิตสื่อสมัยใหม่ทั้ง 3 สื่อที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมใน 3 ด้าน ดังกล่าว คณะผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมผลิตสื่อสมัยใหม่เป็นการสื่อสารที่ชาวบ้านร่วมกัน

สร้างขึ้นมา การสื่อสารที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ในชุมชน จากแกนนำและเยาวชน แต่การสื่อสารก็จะค่อย ๆ แผ่ขยายออกไป มีชาวบ้านเข้ามาร่วมในกระบวนการมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเปิดรับ และในกระบวนการร่วมกันสร้างการสื่อสารนี้ ทำให้ชาวบ้านได้แบ่งปันความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกที่มีต่อป่าชุมชนของตนเอง ชาวบ้านได้มีโอกาสตกแต่งความหมายของการจัดการป่า ได้สมาคมและมีความเป็นมิตรต่อกัน การสื่อสารแบบนี้จึงเป็นการสื่อสารที่สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การสื่อสารเปรียบเหมือนกับการร่วมกันประกอบพิธีกรรม ตามแบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรมที่ Denis McQuail (1993: 54-55) ได้เคยเสนอไว้ ซึ่งการสื่อสารเชิงพิธีกรรมนี้ไม่ได้หมายความว่า การสื่อสารมีความศักดิ์สิทธิ์ มีผู้ที่สำคัญไม่กี่คนที่สามารถเข้าร่วมได้ แต่ตรงข้ามคือเป็นการสื่อสารที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมได้อย่างเสมอภาคตามความสมัครใจ สามารถเข้าออกได้ทุกเมื่อที่ต้องการ การสื่อสารแบบนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญว่าใครเป็นผู้ส่งสาร หรือผู้รับสาร และไม่ได้ให้ความสำคัญต่อผลสุดท้ายที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารนั้น แต่ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการสื่อสารว่าเป็นสิ่งที่มีความหมายมากกว่า เช่น สร้างการเรียนรู้ สร้างความสมานฉันท์ สร้างความเห็นร่วม สร้างผู้นำ ดังนั้นการผลิตสื่อสมัยใหม่ของชาวบ้านจึงเป็นการผลิตที่มีเงื่อนไขของ “การมีส่วนร่วม” เข้ามาเกี่ยวข้อง มิใช่สื่อที่นำเข้ามาจากภายนอกชุมชนและชาวบ้านมีส่วนเพียงแครับชม

นอกจากนี้ “การมีส่วนร่วม” ในกระบวนการผลิตสื่อสมัยใหม่ของชาวบ้านห้วยแก้ว ยังเป็นสิ่งที่สะท้อนแนวคิดของทฤษฎีการมีส่วนร่วมในสื่อแบบประชาธิปไตยซึ่งเป็นทฤษฎีที่ Denis McQuail (1987: 121-123) ได้กล่าวเอาไว้ว่า สื่อในสังคมแบบเสรีประชาธิปไตย มักเป็นสื่อขนาดใหญ่ที่ผูกขาด ประชาชนมีโอกาสน้อยที่จะมีส่วนในสื่อขนาดใหญ่ที่เป็นสื่อหลักของสังคม เช่น ชาวบ้านห้วยแก้วไม่มีโอกาสหรือพลังอำนาจในการใช้สื่อโทรทัศน์หรือสื่อวิทยุกระจายเสียงที่เป็นสื่อหลักในสังคมไทย แต่ชาวบ้านสามารถใช้สื่อขนาดเล็ก ดังเช่นสื่อสไลด์ สื่อวีดิทัศน์และสื่อวิทยุชุมชนได้ ซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะให้ชาวบ้านได้มีพื้นที่ในสื่อบ้าง สื่อสมัยใหม่ที่ชาวบ้านผลิตเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกกลุ่มมีสิทธิเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสื่อตามความต้องการของตนเอง สื่อเหล่านี้มีความเป็นอิสระ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ง่าย มีลักษณะสื่อสารสองทาง และเป็นไปเพื่อชาวบ้านห้วยแก้วเอง

สื่อสไลด์และสื่อวีดิทัศน์เป็นสื่อที่ใช้ในชุมชน เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกกลุ่มมีสิทธิเข้าถึงและใช้ประโยชน์ เช่น กลุ่มนักเรียน กลุ่มสมุนไพรร กลุ่มอบต. กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มเยาวชน และกลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่ใช้ป่า สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนใด ๆ ของการผลิตตามความสมัครใจ จึงเป็นสื่อที่มีความเป็นประชาธิปไตย มีพื้นที่ให้ชาวบ้านทุกกลุ่มได้แสดงความรู้ ความรู้สึกและทัศนะต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าชุมชนได้ ส่วนสื่อวิทยุชุมชนเป็นสื่อที่ชาวบ้านห้วยแก้วใช้สื่อสารให้บุคคลภายนอกได้เกิดความเข้าใจ

ผลของการมีส่วนร่วมผลิตสื่อสมัยใหม่ : ตัวบ่งชี้พลังอำนาจของชุมชน

การผลิตสื่อสมัยใหม่แบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านห้วยแก้วได้ส่งผลที่สำคัญ 5

ประการ คือ

1. การผลิตสื่อสมัยใหม่แบบมีส่วนร่วมมีบทบาทในการสร้างและถ่ายทอดความรู้
2. การผลิตสื่อสมัยใหม่แบบมีส่วนร่วมมีบทบาทสานความสัมพันธ์ของชุมชน
3. สื่อสมัยใหม่เปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิงและเด็ก
4. สื่อสมัยใหม่ที่บทบาทจุดประเด็นการพูดคุยเกี่ยวกับป่าในเรื่องที่ชุมชนต้องการ
5. การผลิตสื่อสมัยใหม่สร้างผู้ให้ข้อมูลข่าวสาร

ผลทั้ง 5 ประการล้วนแล้วแต่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของชาวบ้าน เป็นผลจากการที่ชาวบ้านมองเห็นปัญหาจึงสร้างการสื่อสารขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยตนเอง ถึงแม้ปัญหายังไม่สามารถแก้ไขได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่อย่างน้อยการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านได้ส่งแนวทางแก้ไขปัญหามาออกมา แสดงเป็นตารางเปรียบเทียบดังนี้

ก่อนการผลิตสื่อสมัยใหม่	หลังการผลิตสื่อสมัยใหม่
1. การถ่ายทอดความรู้เรื่องป่าชุมชนมีน้อย หดตัวอยู่ในกลุ่มป่าชุมชน ขาดการสืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่	1. การถ่ายทอดความรู้สามารถมองเห็นเป็นรูปธรรม การถ่ายทอดความรู้เกิดขึ้นทั้งในขณะผลิตสื่อ และหลังผลิตสื่อ
2. การจัดการป่าอยู่ในกลุ่มเล็ก กลุ่มอื่น ๆ ในหมู่บ้านเช่น กลุ่มสมุนไพร กลุ่มครู-นักเรียน กลุ่มอบต. มีกิจกรรมเกี่ยวกับป่าอยู่บ้าง แต่มีลักษณะต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ไม่ประสานเกี่ยวข้องกัน	2. เริ่มสานสายสัมพันธ์ไปยังกลุ่มต่าง ๆ ให้หันหน้าเข้าหาหัน เช่น แกนนำ ผู้หญิง เยาวชน นักเรียน-ครู อบต.
3. ผู้หญิงไม่มีส่วนร่วมในคณะกรรมการป่าชุมชน ไม่มีพื้นที่เคลื่อนไหวทั้ง ๆ ที่ผู้หญิงมีบทบาทต่อการจัดการป่าไม่น้อย เด็ก ๆ ไม่มีส่วนร่วม	3. เปิดพื้นที่ใหม่ให้ผู้หญิงและเด็กมีบทบาทเรื่องป่าชุมชน ผู้หญิงและเด็กจึงมีบทบาทเด่นขึ้นมาโดยอาศัยสื่อสมัยใหม่
4. ชุมชนไม่ค่อยสื่อสารเรื่องป่า	4. จุดประเด็นให้ชุมชนได้พูดคุยสื่อสารเกี่ยวกับป่าในมิติต่าง ๆ การสื่อสารเกิดขึ้นในบ้าน ในโรงเรียน และในที่ประชุมหมู่บ้าน
5. ผู้ให้ข้อมูลข่าวสารรวมทั้งผู้นำจำกัดอยู่ในคณะกรรมการป่าชุมชนหรือแกนนำ	5. สร้างผู้ให้ข้อมูลข่าวสารรุ่นใหม่ บทบาทการนำเริ่มขยายไปยังกลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่

สิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นหลังการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมดังที่เปรียบเทียบเป็นสิ่งที่แสดงถึงพลังอำนาจของชุมชนได้ในแง่ที่ว่าเกิดการถ่ายทอด**องค์ความรู้**เรื่องป่าชุมชน ความรู้เป็นพลังอำนาจอย่างหนึ่ง หากคนมีความรู้และใช้ความรู้ ย่อมสร้างพลังอำนาจให้กับเจ้าของความรู้นั้น เกิดการสานสายสัมพันธ์หรือเกิดพวกพ้องหรือเกิด**เครือข่าย**ขึ้นมา เครือข่ายเป็นบ่อเกิดของพลังอำนาจ มีการเปิดพื้นที่หรือเป็นการขยายขยายให้**คนเข้ามาร่วม**กิจกรรมเกี่ยวปามากขึ้นไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก ๆ ทุกคนมีความเกี่ยวข้องกับป่า มีผู้เข้าร่วมมากย่อมมีพลัง เกิดการจุดประเด็น การพูดคุยหรือกำหนดวาระเพื่อให้ชุมชน**เกิดความตระหนัก**ถึงสิ่งที่สำคัญเช่นเรื่องของป่าชุมชน และได้สร้างผู้ให้ข่าวสารหรือ**ผู้นำ**ขึ้นมา เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงพลังอำนาจได้

ดังนั้นปัจจัยด้านการสื่อสารจึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงพลังอำนาจของชุมชน แต่ต้องเป็นการสื่อสารในเงื่อนไขของ “การมีส่วนร่วม” ดังเช่นสื่อสมัยใหม่ที่ชาวบ้านห้วยแก้วใช้ในเงื่อนไขดังกล่าว และได้แสดงผลลัพธ์ออกมา

ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัด 3 ประการได้แก่

1. ความขัดแย้งเรื่องป่าที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านห้วยแก้ว เป็นประเด็นที่มีความละเอียดอ่อน (Sensitive Issue) ถึงแม้เวลาผ่านไป 10 กว่าปี ชาวบ้านก็ยังไม่อยากพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต คณะผู้วิจัยไม่สามารถสนทนาเจาะลึกกับชาวบ้านทุกกลุ่มได้ คณะผู้วิจัยต้องสังเกตและหยั่งท่าที หากชาวบ้านคนใดไม่อยากพูดถึงก็จะไม่ฝืนใจ เพราะเกรงว่าจะเป็นการ “ฟื้นผอยหาตะเข็บ” เป็นการรบกวนชุมชนให้เกิดความไม่สบายใจ ซึ่งไม่ใช่เป้าประสงค์ของคณะผู้วิจัย ตรงกันข้ามคณะผู้วิจัยต้องการเห็นชาวบ้านสมานฉันท์ร่วมกันใช้สื่อเพื่อจัดการทรัพยากรป่าได้อย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยทราบว่า ชาวบ้านบางคนที่ไม่เข้าร่วมผลิตสื่อในช่วงแรก ถูกเตือนไม่ให้เข้าร่วมเมื่อรู้ว่าเนื้อหาของสื่อบางส่วนเป็นเรื่องความขัดแย้งในอดีต ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงต้องระมัดระวังและพยายามแสดงเจตนารมณ์กับชาวบ้านเสมอว่า สื่อที่ร่วมผลิตเป็นสื่อที่ช่วยส่งเสริมการจัดการป่าไม่ใช่ตอกย้ำความขัดแย้งในอดีต ด้วยสถานการณ์ที่กล่าวมาอาจทำให้คณะผู้วิจัยไม่ได้ข้อมูลที่รอบด้านจากชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ

2. หากมองการเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตสื่อสมัยใหม่ทั้งกระบวนการในเชิงปริมาณ พบว่า การผลิตสื่อสไลด์มีผู้เข้าร่วมประมาณ 30 คน การผลิตสื่อวีดิทัศน์ชุดแรกมีผู้เข้าร่วมประมาณ 50 คน การผลิตสื่อวีดิทัศน์ชุดที่สองมีผู้เข้าร่วมประมาณ 100 คน ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของงานวิจัยครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมไม่เกิน 180 คน (และส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในระดับของการเปิดรับ) ซึ่งไม่ถึง 1 ใน 3 ของชาวบ้านห้วยแก้วทั้งหมด การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของงานวิจัยครั้งนี้จึงเกิดขึ้นในบางส่วนของชุมชน แต่ก็เชื่อว่าได้เกิดขึ้นในส่วนที่สำคัญของชุมชน

3. เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ออกแบบเป็นการวิจัยครั้งเดียว (One Shot Study) จึงไม่สามารถระบุถึงความยั่งยืนของการใช้สื่อสมัยใหม่ได้ ถึงแม้คณะผู้วิจัยจะสามารถมองเห็นกระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการสื่อสารดังที่ได้วิเคราะห์และอภิปรายในตัวเนื้อหาของการวิจัยไปแล้วก็ตาม แต่กระบวนการและผลของการมีส่วนร่วมนั้นก็ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาของการวิจัย แต่อย่างไรก็ตามคณะผู้วิจัยเชื่อว่าชาวบ้านมีประสบการณ์ ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมแล้ว การที่จะประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดผล มากขึ้นและมีความต่อเนื่องยั่งยืนถือว่าเป็นโอกาสของชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

• ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

ข้อเสนอแนะสำหรับหมู่บ้านห้วยแก้วเอง ควรเริ่มต้นที่มีศูนย์กลางของการสื่อสาร ที่มีผู้เข้าร่วมมาจากชาวบ้านหลายกลุ่ม ศูนย์กลางดังกล่าวได้แก่คณะกรรมการป่าชุมชนที่มีอยู่แล้ว (คณะกรรมการป่าชุมชนปัจจุบันเป็นผู้ชาย รวมตัวกันหลวม ๆ จะตื่นตัวก็ต่อเมื่อมีบุคคลภายนอก มาสร้างความเสียหายให้กับป่าซึ่งเป็นเพียงมิติหนึ่งของการจัดการป่า) แต่ปรับปรุงให้คณะกรรมการมีตัวแทนมาจากหลายฝ่าย เช่น มีตัวแทนจากกลุ่มแม่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นแม่บ้านชาวพุทธ หรือชาวคริสต์ เพราะกลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมเชื่อมโยงกับกลุ่มต่าง ๆ ได้ดี และกลุ่มผู้หญิงยังสนใจป่าในแง่ของการใช้สอยซึ่งเป็นเรื่องของการจัดการป่าที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน (กลุ่มแม่บ้านมองการจัดการป่าในมิติอื่น อาจส่งผลให้เกิดกิจกรรมใหม่ ๆ) คณะกรรมการป่าชุมชนอาจมีกลุ่มแม่บ้านเข้าไปก่อนแล้วจึงหาโอกาสขยายไปยังกลุ่มอื่น เช่นมีตัวแทนจากกลุ่มเหมืองฝายซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้น้ำจากป่า ตัวแทนจากกลุ่มองค์กรท้องถิ่นเช่น อบต. หรือจากกลุ่มผู้ปกครองของหมู่บ้าน ตัวแทนจากเยาวชน ตัวแทนจากครู เป็นต้น ก็จะทำให้คณะกรรมการป่าชุมชนค่อย ๆ มีความเป็นตัวแทนของหมู่บ้านกว้างขึ้น (ส่งผลให้มีมิติของการจัดการป่ากว้างขึ้นด้วย) เมื่อศูนย์กลางมีมิติการจัดการป่ากว้างขึ้น ก็จะทำให้เกิดกิจกรรมการสื่อสารหลากหลายขึ้นด้วยนอกเหนือจากสื่อการประชุมที่ควรจัดขึ้นสม่ำเสมอแล้ว อาจมีสื่อกิจกรรมอื่น ๆ ที่คณะกรรมการป่าชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นมาตามความสนใจและตามศักยภาพของชุมชน หรืออาจใช้สื่อสมัยใหม่ที่เยาวชนมีประสบการณ์บ้างแล้ว แต่ทุกสื่อมีเงื่อนไขของ “การมีส่วนร่วม” ก็จะเสริมสร้างให้การจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยแก้วมีความเข้มแข็งมากขึ้น

สำหรับข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนทั่วไปนั้น อาจประยุกต์บทเรียนจากการใช้สื่อของบ้านห้วยแก้วไปใช้ ด้วยการที่ต้องวิเคราะห์บริบทของชุมชนตนเองก่อนว่า มีปัญหาอะไร ชุมชนสนใจเรื่องอะไร หรือต้องการพัฒนาการจัดการป่ามิติใด จากนั้นจึงเลือกสื่อให้เหมาะสม ชุมชนมีบริบทต่าง ๆ กัน มีสื่อให้เลือกใช้หลายสื่อต่าง ๆ กัน ก็อาจเลือกสื่อใดที่มีอยู่แล้วขึ้นมา แต่ก็ต้อง

ใช้ในเงื่อนไข “การมีส่วนร่วม” กล่าวคือเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในองค์ประกอบของการสื่อสาร มีส่วนร่วมในทุกะดับของการสื่อสาร และมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของการสื่อสารก็จะเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชนซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการสื่อสารแบบนี้

ส่วนชุมชนที่ตั้งใจจะใช้สื่อสมัยใหม่นั้น ควรพิจารณาให้รอบคอบเนื่องเพราะสื่อสมัยใหม่มีข้อจำกัดคือ ราคาแพง ต้องใช้ทักษะ ต้องมีการฝึกฝน ต้องลงทุนลงแรงพอสมควร อาจไม่คุ้มค่า ดังนั้นการใช้สื่อสมัยใหม่ ควรคำนึงถึงเหตุผลและเป้าหมายของการใช้ มิใช่ใช้เพื่อ “ความสนุก” หรือ “ความมัน” สนองความต้องการของผู้ที่อยากใช้เท่านั้น แต่ต้องใช้อย่างมีเหตุผล เช่น หากเป็นบริบทของบ้านห้วยแก้ว สื่อดั้งเดิมใช้ไม่ได้ผล การเลือกใช้สื่อสมัยใหม่ก็มีความเหมาะสมหรือชุมชนอื่น ๆ ที่ไม่มีปัญหาความขัดแย้ง แต่เยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่สนใจ ก็อาจสนับสนุนให้เยาวชนใช้สื่อสมัยใหม่เพื่อจะได้เข้ามามีส่วนร่วมหรือบางชุมชนอาจเห็นว่าสื่อเดิม ๆ ในชุมชนไม่มีคนสนใจ อ่อนล้า ก็ใช้สื่อสมัยใหม่เพื่อกระตุ้นหรือยกระดับความสนใจได้ หรือบางชุมชนอาจใช้เพื่อเตรียมความพร้อม สำหรับโอกาสในการใช้สื่อสมัยใหม่ที่กำลังมาถึงเช่น วิทยุชุมชน โทรทัศน์ชุมชน ก็มีความเหมาะสมดี

การใช้สื่อสมัยใหม่ควรมีเหตุผลที่หนักแน่นเพียงพอแก่การใช้และใช้ในเงื่อนไขของ “การมีส่วนร่วม” จะช่วยให้ชุมชนมองเห็นคุณค่า มองเห็นประโยชน์ ชุมชนก็จะยกระดับความสามารถในการจัดหาและใช้สื่อสมัยใหม่ได้เองต่อไปในอนาคต

• ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

องค์ความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชน ยังคงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาต่อไปโดยออกแบบเป็นทั้งการวิจัยและการพัฒนา นักวิจัยนำศึกษาสื่อหลาย ๆ ชนิดพร้อมกันในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นสื่อดั้งเดิมหรือสื่อสมัยใหม่ หรือศึกษาการสื่อสารทั้งระบบของพื้นที่นั้น ๆ เพื่อดูการผสมผสานและการส่งเสริมซึ่งกันและกัน จะทำให้มองเห็นการสื่อสารอย่างเป็นองค์รวม นอกจากนี้ควรวิเคราะห์เนื้อหาสารในชุมชนด้วยจะทำให้เข้าใจชุมชนได้ลึกซึ้ง เช่น เข้าใจวิถีคิด เข้าใจวัฒนธรรม ความรู้ ทศนคติ วิธีแก้ปัญหา ฯลฯ เพราะลำพังการศึกษากระบวนการหรือตัวสื่อ อาจไม่เพียงพอ

ประเด็นที่น่าศึกษาอีกประเด็นหนึ่งคือจะทำอย่างไรให้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมีความยั่งยืน ปัจจัยอะไรที่ทำให้การสื่อสารแบบนี้มีความเข้มแข็ง นับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและมีความสำคัญ

- ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนา

การฟื้นฟูการจัดการป่าชุมชนและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้สื่อสมัยใหม่ เช่น วิทยุทัศน์ วิทยุชุมชน หรือแม้กระทั่ง สื่ออินเทอร์เน็ต ยังต้องการองค์การภายนอกอาจเป็นองค์กรภาครัฐหรือองค์กรภาคเอกชนเข้ามาสนับสนุน แต่การสนับสนุนต้องอยู่ภายใต้วิธีคิดว่า ทุกอย่างต้องมีชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง ต้องเชื่อมั่นว่าชาวบ้านใช้การสื่อสารสมัยใหม่ได้ด้วยเท่าที่เช่นนี้ จะไม่ทำให้นักพัฒนาขึ้นามากเกินไปซึ่งเป็นลักษณะของการสั่งสอนและรวบรัด แต่นักพัฒนาจะเป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสาน และเป็นผู้สร้างโอกาสให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติ ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ชาวบ้านจึงจะพัฒนาวิธีการของตนเอง เช่นวิธีการจัดการป่าและวิธีการผลิตสื่อ ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปตามพื้นที่ และอาจได้ความรู้เรื่องการจัดการป่าและการผลิตสื่อชุดใหม่ ต่างจากความรู้ชุดที่มีอยู่เดิมก็ได้ นอกจากนี้ก็ยังต้องมีการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ ตามความเหมาะสม เช่น เทคโนโลยีการสื่อสาร การฝึกอบรม วิทยากร เป็นต้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. 2540. **จุดประกายความคิดเรื่องสื่อมวลชนกับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กาญจนา แก้วเทพและคณะ. 2543. **สื่อเพื่อชุมชน: การประมวลองค์ความรู้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จเร คำหุ่นและคณะ. 2546. **กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพกลุ่มเยาวชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่แปง ตำบลนาพูน อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่**. งานวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

ฉลายชาย รมิตานนท์. 2528. **ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

วิเศษ สุจินพรัหม. 2544. **การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน**. งานวิจัยโครงการฝึกอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว. 2537. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2542. **ข้อมูลชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติหมู่บ้านห้วยแก้ว**. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สถาพร สมศักดิ์และคณะ. 2545. การศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายป่า ชุมชน จังหวัดน่าน. งานวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค
สุภาวิณี ทรงพรวานิชย์และคณะ. 2546. การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนตำบลท่ากาศ อำเภอ
แม่ทา จังหวัดลำพูน. งานวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

เสนห์ จามริกและคณะ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม1.
กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อานันท์ กาญจนพันธ์, บรรณาธิการ. 2543. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร:
กระบวนการทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ภาษาอังกฤษ

McQuail, D (1987). Mass Communication Theory: An Introduction. 2nd Ed. London:
Sage

McQuail, D and Windahl, S. (1993). Communication Models for The Study of Mass
Communication. 2nd Ed. New York: Longman